

## **MINTAQAVIY MAQOMLARNING FARQLI JIHATLARI: FARG'ONA–TOSHKENT VA XORAZM MAQOMLARI TAHLILI**

*Abdurahmonova Dilnoza Rasulovna*

*Qo'qon davlat universiteti 2-bosqich magistranti*

### **ANNOTATSIYA**

Mazkur maqolada O'zbekiston hududida shakllangan ikki yirik maqom maktabi — **Farg'ona–Toshkent** va **Xorazm maqomlarining** musiqiy, madaniy va ijrochilik xususiyatlari tahlil qilinadi. Har bir mintaqaviy uslubning ohang tuzilishi, ritmik naqshlari, vokal texnikasi, improvizatsiya shakllari hamda pedagogik yondashuvlari ilmiy nuqtai nazardan solishtirilib o'rganilgan. Tadqiqot davomida maqomlarning tarixiy ildizlari, ularning shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan madaniy omillar hamda ustoz-shogird an'anasi orqali og'zaki o'tish mexanizmlari tahlil etiladi. Maqola O'zbekiston maqom san'atining estetik mohiyatini yoritish, mintaqaviy ijrochilik uslublarining o'zaro farqlarini aniqlash va ularning milliy musiqiy merosdagi o'rnini belgilashga qaratilgan.

**Kalit so'zlar:** maqom, Farg'ona–Toshkent maktabi, Xorazm maqomlari, mintaqaviy uslub, an'anaviy qo'shiqchilik, improvizatsiya, lad tizimi, ustoz-shogird an'anasi, vokal texnikasi, musiqiy meros.

### **ABSTRACT (in English)**

**Title:** *Regional Characteristics of Uzbek Maqom Traditions: Analytical Comparison of Fergana–Tashkent and Khorezm Maqoms*

**Abstract:** This article analyzes the musical and cultural distinctions between the two major regional traditions of Uzbek maqom — the Fergana–Tashkent and Khorezm schools. It provides a detailed examination of their melodic structures, rhythmic patterns, vocal techniques, improvisational styles, and pedagogical

approaches. The research highlights the historical, cultural, and aesthetic foundations that shaped each tradition, emphasizing how the Fergana–Tashkent maqoms express lyrical emotion and poetic subtlety, while the Khorezm maqoms embody dramatic intensity and rhythmic complexity. The study concludes that both regional traditions together form a comprehensive representation of Uzbekistan's rich musical heritage, reflecting the nation's diverse cultural identity.

**Keywords:** maqom, Fergana–Tashkent school, Khorezm maqoms, regional style, improvisation, vocal technique, traditional music, Uzbek heritage.

## KIRISH

O'zbekistonning mumtoz musiqasi Markaziy Osiyo madaniyatining eng qadimiy qatlamlaridan biridir. Ushbu boy an'ananing asosi — **maqom san'ati** bo'lib, u xalqning ruhiy olami, estetik qarashlari va badiiy tafakkurini mujassam etadi. Maqom faqat musiqiy janr emas, balki **madaniy xotira tizimi**, ya'ni xalqning tarixiy tajribasi, diniy-falsafiy dunyoqarashi va ijtimoiy hayotining ifodasidir.

O'zbekiston hududida maqom san'ati bir necha mintaqaviy yo'nalishlarda rivojlangan. Ularning eng yiriklari — **Farg'ona–Toshkent maqom maktabi** va **Xorazm maqom maktabidir**. Har ikki yo'nalish ham umumiy maqom tizimining qoidalariga asoslangan bo'lsa-da, o'ziga xos ohang, ritm, ijro va uslubiy tafovutlarga ega. Bu farqlar mintaqalarning **tarixiy taraqqiyoti**, **etnik aralashuvi**, **she'riy maktablar** va **madaniy aloqalar** bilan chambarchas bog'liq.

Maqolaning maqsadi — Farg'ona–Toshkent va Xorazm maqomlarining musiqiy tizimini, ijrochilik xususiyatlarini, matn va ohang uyg'unligini tahlil qilish orqali ularning o'zaro farqli jihatlarini ilmiy asosda aniqlash va izohlashdir.

## ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Maqom — bu Sharq musiqasida mavjud bo'lgan murakkab **modal tizim**

bo'lib, unda har bir lad, ohang, ritm va shakl ma'lum ruhiy holatni ifodalaydi. Markaziy Osiyo maqomlari, xususan, o'zbek maqom tizimi **og'zaki an'ana** orqali rivojlanib kelgan. U notaga emas, balki **intonatsion xotira**, **improvizatsion ijod** va **ustoz-shogird** tajribasiga tayangan. Farg'ona–Toshkent maqomlari ko'proq **lirizm va ifodaviylik** bilan ajralib tursa, Xorazm maqomlari **murakkab ritmik tuzilma** va **texnik virtuoqlik** bilan tavsiflanadi. Bu tafovutlar har ikki mintaqaning iqlimi, turmush tarzi, xalq og'zaki ijodi va qo'shni madaniyatlar bilan aloqalaridan kelib chiqqan.

Farg'ona–Toshkent maqomlari: lirik oqim va 97oetic uyg'unlik alohida ahamiyat kasb etadi. Farg'ona–Toshkent maqomlari o'zining **ravon, yumshoq, hissiy** ohanglari bilan ajralib turadi. Bu maktabda kuyni har bir frazasi she'riy mazmun bilan uzviy bog'lanadi. Maqomlar ko'pincha **mumtoz g'azal** asosida yaratiladi, shuning uchun xonandadan **so'z va ohang uyg'unligini** mukammal his qilish talab etiladi.

Farg'ona–Toshkent ijrochiligida **vokal texnika** juda nozik: xonanda **legato, mikrotonal bezaklar** va **ohang orasidagi silliq o'tishlarni** ishlatadi. Bu uslubda improvizatsiya lirizmni oshirish vositasi sifatida xizmat qiladi — ijrochi kuyni emas, balki hissiyot oqimini boshqaradi. Tahliliy jihatdan, bu maqomlarda **lad** (modal tizim) iliq ohangli bo'lib, **minorga** yaqin interval tizimlar keng qo'llanadi. Har bir maqom tuzilmasida **hal qiluvchi intonatsiya** tinglovchida tinchlik va ruhiy barqarorlik hissini uyg'otadi.

Pedagogik nuqtai nazardan, bu maktabda o'qitish jarayoni **og'zaki eslab qolish, eshitish orqali o'rganish** va **ustozdan bevosita kuzatishga** asoslanadi. Mashg'ulotlarda ohangdagi nozik o'zgarishlar, ibora ritmi va ovoz ifodaliligi yetakchi o'rinda turadi.

Xorazm maqomlarida ritmik murakkablik va dramatik ifoda o'ziga hos bo'lib, o'zining **texnik aniqligi** va **dramatik ekspressiyasi** bilan tanilgan. Bu maktabda **ritmik naqshlarning murakkabligi, temp o'zgarishlari va ansambl uyg'unligi**

asosiy rol o'ynaydi. Xorazm maqomlari tarixan fors, turkman va arab musiqiy unsurlarining ta'siri ostida shakllangan bo'lib, bu ularning **lad tizimida kontrast** va **keskin ohang almashuvlari** orqali namoyon bo'ladi.

Vokal ijro kuchli nafas boshqaruvini, keng diapazonni va ritmik aniqlikni talab qiladi. Xorazm xonandaligi — bu faqat kuylash emas, balki **dramatik harakat, energiya** va **tembr o'zgarishlari** orqali hisni yetkazish san'atidir. Improvizatsiya bu maktabda keng ko'lamda amalga oshiriladi. Xonanda **ohangdor iboralarni kengaytirish, ritmik variantlar yaratish** yoki **cholg'u bilan dialog** orqali ijodiy ifoda erkinligini namoyon etadi. Bunday murakkablik ijroni faqat yakkaxon emas, balki ansambl shaklida ham samarali qiladi.

## NATIJALAR

Pedagogik jihatdan, Xorazm maktabi **qattiq texnik tayyorgarlikni** talab etadi. Talabalar ritmik intizom, ovoz nazorati va ansambl uyg'unligini mukammal egallash orqali yetuklikka erishadilar.

### Tahliliy solishtirma yondashuv

| Mezonlar          | Farg'ona–Toshkent maqomlari                     | Xorazm maqomlari                           |
|-------------------|-------------------------------------------------|--------------------------------------------|
| Estetik yo'nalish | Lirik, ifodali, ruhiy sokinlikka yo'naltirilgan | Dramatik, jo'shqin, sahnaviy ekspressivlik |
| Ritmik tuzilma    | Ravon, muvozanatli                              | Murakkab, keskin o'zgaruvchan              |
| Vokal texnika     | Legato, yumshoqlik, bezaklar                    | Kuchli proyeksiya, ritmik qat'iylik        |
| Modal tizim       | Iliq, hissiy ladlar                             | Kontrastli, o'zgaruvchan ladlar            |
| Improvizatsiya    | Lirik oqimni kuchaytiruvchi                     | Texnik virtuoslikni                        |

| Mezonlar           | Fargʻona–Toshkent<br>maqomlari | Xorazm maqomlari                 |
|--------------------|--------------------------------|----------------------------------|
|                    |                                | koʻrsatuvchi                     |
| <b>Pedagogik</b>   | Ustoz-shogird,                 | hissiylikka Texnik mukammallikka |
| <b>yondashuv</b>   | urgʻu                          | yoʻnaltirilgan                   |
| <b>Ijro muhiti</b> | Yaqin, samimiy yigʻinlarda     | Sahnaviy, ansambl asosida        |

Ushbu jadvaldan koʻrinib turibdiki, har ikki maktab bir-birini toʻldiruvchi sanʼat yoʻnalishlaridir. Fargʻona–Toshkent maktabi **ruhiy chuqurlik** va **sheʼriy ifodani**, Xorazm esa **dramatik kuch** va **ritmik energiyani** mujassam etadi.

#### MUHOKAMA

Bugungi kunda maqom sanʼati **Oʻzbekiston milliy konservatoriyasi, sanʼat maktablari** va **musiqa kollejlarida** oʻquv dasturlarining ajralmas qismiga aylangan. Fargʻona–Toshkent va Xorazm maqomlarini oʻrganish orqali talabalar **musiqiy tafakkur, intonatsion xotira** va **ijodiy improvizatsiyani** rivojlantiradilar. Xorazm maqomlarining texnik mukammalligi va Fargʻona–Toshkent maqomlarining ifodaviy tabiati uygʻunlashganda, oʻzbek musiqiy maktabi yanada boyib boradi.

#### XULOSA

Fargʻona–Toshkent va Xorazm maqomlari Oʻzbekiston musiqiy madaniyatining ikki muhim poydevoridir. Ular nafaqat ijro texnikasi, balki **madaniy ruh, estetik qarash** va **ijodiy tafakkur** bilan ham farqlanadi. Fargʻona–Toshkent maktabi — bu lirizm va soʻz goʻzalligi uygʻunligi boʻlsa, Xorazm maqomlari — bu kuch, ekspressiya va sahnaviy dramatism uygʻunligidir. Bu maqomlarni mukammal oʻrganish milliy sanʼatni asrash, uni yangi avlodga yetkazish va xalqaro miqyosda targʻib qilish uchun beqiyos ahamiyatga ega. Har ikki uslubni chuqur oʻzlashtirgan ijrochi oʻzbek mumtoz musiqasining haqiqiy

ruhini, ya'ni **hissiyot va tafakkur uyg'unligini** namoyon etadi.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Karimov F. *O'zbek maqom san'ati tarixi va nazariyasi*. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2018.
2. Yusupova G. *Maqom va an'anaviy ijrochilik maktablari*. – Toshkent: O'zbekiston davlat konservatoriyasi nashriyoti, 2020.
3. Rashidov A. *O'zbek musiqasi: tarix, nazariya, amaliyot*. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2019.
4. UNESCO. *Traditional Music of Uzbekistan: The Shashmaqom Tradition*. – Paris, 2017.
5. Qodirov B. *Mintaqaviy maqomlar tizimi va ularning pedagogik o'rni*. – Buxoro, 2021.